

Umsögn um lagafrumvarpið Almennar sanngirnisbætur (mál nr. 449).

Reykjavík, 13. nóvember 2023

Ég undirrituð, Stefanía H. Skúladóttir, sé mér því miður ekki annað fært en að gera alvarlegar athugasemdir við frumvarp Katrínar Jakobsdóttur, forsætisráðherra, um almennar sanngirnisbætur sem nú hefur verið lagt til umsagnar og afgreiðslu Alþingis. Reyndar er ótrúlegt að til þess þurfi að koma þar sem skýrsla nefndarinnar, sem skipuð var til að rannsaka starfsemi Vöggustofunnar að Hlíðarenda og Vöggustofu Torvaldsensfélagsins, liggur fyrir og sýnir svart á hvítu að ung- og smábörnin sem vistuð voru þar hlutu illa meðferð. Í því sambandi er nauðsynlegt að geta þess að allir þar til bærir einstaklingar sem fjallað hafa um skýrsluna virðast sammála um að vinna nefndarinnar sé ákaflega vel unnin og fagleg.

Sanngirnisbætur hafa áður verið greiddar en líklega hafa alþingismenn sjaldan fengið það hlutverk að reyna komast að niðurstöðu um hversu mikla sanngirni, m.a. í formi sanngirnisbóta, eigi að sýna einstaklingum sem vistuð voru sem ung- og smábörn á vöggustofum Reykjavíkur árin 1949 – 1973 en umrædd börn voru aldrinum 0 – 2ja ára (í örfáum tilfellum 3ja ára) á meðan á vistuninni stóð og því óhætt að fullyrða að umræddur hópur hafi ekkert haft um þessa vistun sína að segja. Þau höfðu ekkert brotið af sér. Þau höfðu heldur ekki verið það óheppin að vera á röngum stað á röngum tíma þegar einhver atburðarás glæpa fór af stað. Nei, ólán þeirra fólst aðeins í því að hafa fæðst inn í heim þar sem þau áttu ekki í nein önnur hús að venda.

Í 1.gr. frumvarpsins segir: *Einstaklingar geta krafist greiðslu sanngirnisbóta hafi þeir orðið fyrir varanlegum skaða sem ekki fæst bættur á annan hátt vegna illrar meðferðar eða ofbeldis sem þeir hafa orðið fyrir vegna háttsemi opinberra aðila hjá stofnunum ríkisins eða sveitarfélögum eða ...* - Þar sem Vöggustofunefndin hefur skilað sinni vinnu og fleiri fagmenn á þessu sviði hafa staðfest að vöggustofubörnin hafi sætt illri meðferð er mér spurn: Hvernig getur einhver vafi leikið á því að vöggustofubörnin geti krafist greiðslu sanngirnisbóta? Fleiri sérfræðingar hafa látið í ljós álit sitt á niðurstöðu Vöggustofunefndarinnar, m.a. Sæunn Kjartansdóttir, sálgreinir, sem segir (í greininni „Er ekki allt komið í lag núna?“): „Skýrslan um vöggustofurnar er hrollvekjandi lesning. Þar er gerð úttekt á illri meðferð rúmlega þúsund ungbarna á árunum 1949 til 1973 en raunar voru vöggustofur starfræktar til ársins 1979. Börn á vöggustofum voru aðskilin frá foreldrum sínum, mánuðum og árum saman, án þess að nokkrir

aðrir kæmu í þeirra stað. Umhverfið var dauðhreinsað og ekkert örvaði eða gladdi augað eða önnur skynfæri. Þriðjungur þeirra barna sem voru vistuð lengur en einn mánuð hafa fengið örorkumat eða endurhæfingarlífeyri og í hópi vöggustofubarna eru fleiri látnir en í hópi jafnaldra þeirra. Nægir þar að horfa til fimmmenninganna sem fóru fram á skýrsluna en á meðan gerð hennar stóð féllu tveir þeirra frá. Mörg vöggustofubörn hafa greint frá brotinni sjálfsmynd og andlegum jafnt sem líkamlegum veikindum sem urðu ekki skiljanleg fyrir en þau vissu hvað hefði gerst fyrstu árin.“ (<https://www.visir.is/g/20232475802d/er-ekki-allt-komid-i-lag-nuna->).

Þá segir Sæunn í sömu grein að þar hafi afneitun þekkingar ráðið för. „Eitt af því sem vakið hefur athygli margra er að fagfólk á þessum tíma vissi mætavel að vöggustofur væru skaðlegar. Vandamálið var ekki fáfræði heldur andóf gegn þekkingu. Þeir fagmenn sem voruðu við starfsemi vöggustofanna og ítrekuðu þörf barna fyrir nánd voru gerðir tortryggilegir og gagnrýni þeirra sögð af pólitískum toga. Erfitt er að geta sér til um réttlætingu fyrirkomulagsins en eflaust hafa einhverjir staðið í þeirri trú að einfaldara og ódýrara væri að halda húsnæðinu hreinu en að sinna skelfingu lostnum börnum.“

Í 2. gr. um *Gildissvið segir: Lög þessi taka til einstaklinga sem orðið hafa fyrir illri meðferð eða ofbeldi vegna háttsemi opinberra aðila eða einkaaðila skv. 1. gr. sem valdið hefur þeim varanlegum skaða sem ekki fæst bættur á annan hátt.* Til þess bærir sérfræðingar, m.a. Sæunn Kjartansdóttir sem hefur sérhæft sig í tenglsaeflandi innsæis meðferðar foreldra og ungbarna og sérfræðingar sem skiluðu skýrslu nefndar um starfsemi Vöggustofa í Reykjavík 1949 – 1973, hafa kveðið upp þann dóm að hvítvoðungar og smábörn hafi hlotið varanlegan skaða á vöggustofum Reykjavíkur vegna illar meðferðar.

Í 2. grein um Gildissvið segir einnig. *Einstaklingar eiga ekki rétt til sanngirnisbóta nema þeir hafi áður tæmt önnur réttarúrræði, þar á meðal fyrir dómstólum, sem skapað geti rétt til bóta vegna háttsemi opinberra aðila eða einkaaðila skv. 1. gr. Sama gildir ef einstaklingar hafa áður fengið greiddar bætur á grundvelli heimilda í lögum nr. 47/2010, samkvæmt ákvörðun stjórnvalda eða dómi dómstóla.* Enn vitna ég í Sæunni Kjartansdóttir en hún segir í áðurnefndi grein: „Mörg vöggustofubörn hafa greint frá brotinni sjálfsmynd og andlegum jafnt sem líkamlegum veikindum sem urðu ekki skiljanleg fyrir en þau vissu hvað hefði gerst fyrstu árin.“ Það hlýtur öllum þ.a.l. að vera nokkuð ljóst að einstaklingar í þannig ástandi hafa ekki haft

burði né vitneskju um að „tæma einhver önnur réttarúrræði“ þar sem flest mátu það þannig að þau væru einfaldlega „ómögulegar og ófullkomnar mannverur.“

Í 3. gr. um *Fjárhæð sanngirnibóta segir: Sanngirnibætur til einstaklings skulu aldrei vera hærrí en 5 millj. kr. Hámark þetta breytist 1. janúar ár hvert í samræmi við vísitölu neysluverðs. Við ákvörðun fjárhæðar sanngirnibóta skal, eftir því sem unnt er, líta til:*

- a. alvarleika illrar meðferðar eða ofbeldis,
- b. aðstæðna sem kunna að hafa gert reynsluna sérlega þungbæra,
- c. alvarleika afleiðinga illrar meðferðar eða ofbeldis, bæði afleiðinga sem unnt er að leggja læknisfræðilegt mat á og annarra erfiðleika og missis tækifæra sem rekja má til þeirra atvika sem um ræðir.

Sannleikurinn um alvarleika illrar meðferðar, aðstæðurnar sem gerðu reynsluna sérlega þungbæra og alvarlegar afleiðingar vistunar barna á vöggustofum Reykjavíkuborgar hefur verið leiddur í ljós af áður nefndri nefnd sem skipuð var til að rannsaka starfshætti og afleiðingar þeirra á vöggustofum Reykjavíkurborgar á árunum 1949 - 1973. Eins og áður segir er um að ræða börn sem voru aðallega á aldrinum 0–2ja ára þegar atburðirnir áttu sér stað og höfðu því ekkert um líf sitt að segja. Í flestum tilfellum höfðu þau ekki foreldra eða aðra sem gættu hagsmuna þeirra og velferðar. Samt sem áður hefur forsætisráðherra Íslands aldrei áður staðið í fararbroddi um að ráðast í að breyta lögum/semja lög um sanngirnibætur sem eru það lágar að þær geta hvorki bætt né breytt miklu í lífi viðkomandi einstaklinga. Er það sanngjarnt? Svárið er nei og þar af leiðandi er illmögulegt að kalla þetta „sanngirnibætur.“

Til að varpa frekara ljósi á alvarleika illrar meðferðar einstaklinga á þessu æviskeiði er hér að neðan brot úr skýrslu Vöggustofunefndarinnar (bls. 27 – 34).

Fyrstu þrjú ár ævinnar einkennast af gríðarlega hröðum þroska á öllum sviðum enda þróast heilbriggt barn á þessum tíma úr nánast ósjálfbjarga ungabarni yfir í einstakling sem getur framkvæmt mjög krefjandi athafnir. Í þessum hraða þroska felast gífurlega örar breytingar í virkni og vexti heilans, enda áætlað að á fyrstu æviárunum verði um milljón nýjar tengingar milli taugafrumna á sekúndu. ... Frávik í þroska á fyrstu árum ævinnar geta því haft langvarandi áhrif á námsgetu og almenna færni barnsins síðar meir. Áhrif umhverfisins eru þarna ekki síður mikilvæg en áhrif erfða. **Ótal vísindarannsóknir hafa sýnt fram á hvernig gagnvirk samskipti barns við umönnunaraðila eru hornsteinninn að margvíslegum þroska.** ... Ef svörun þess fullorðna við barninu er óáreiðanleg, óviðeigandi eða hreinlega ekki til staðar getur það truflað þroska heilans og haft síðar neikvæð áhrif á nám, hegðun og heilsu barnsins (bls. 27 - 28).

Við fæðingu er **hreyfiþroski** barns skammt kominn þó ýmis meðfædd viðbrögð tryggi að einhverju leyti afkomu þess. Á fyrsta árinu nær barnið hins vegar örum hreyfiþroska. ... Rannsóknir hafa einnig sýnt að börn sem látin eru liggja mikið í vöggum sínum og fá þar með færri tækifæri til þjálfunar, sýna bæði seinkun og frávik í hreyfiþroska (bls. 29).

Málþroski nær yfir máltjáningu og málskilning barnsins og er nátengdur bæði vitsmuna- og félagsþroska. ... Barn sem hefur fá tækifæri til samskipta, fær litla mállega örvun og býr við fábreytt áreiti í umhverfi sínu er því líklegt til að sýna frávik í málþroska og hafa minni orðaforða, sem hefur mikil áhrif á samskiptafærni og námsárangur síðar á lífsleiðinni (bls.30).

Að lokum og það sem kannski er alvarlegast varðandi þetta mál er að fram kemur í skýrslunni að kenningar um vitsmunabroska hafa staðið lítið breyttar í nær heila öld þrátt fyrir mikla rannsóknarvirkni og styðja ótal rannsóknir þær hugmyndir að vitsmunir barna þroskist fyrst og fremst við það að kynast, skoða og prófa áreiti í umhverfi þeirra. Börn sem búa við fábreytni áreita í umhverfi sínu og vanörvun eru því líkleg til að sýna frávik í vitsmunabroska. Þetta sést einna best á því að skortur á samskiptum og örvun í umhverfi ungra barna er talinn einn af áhættuþáttum þroskahömlunar, sem er alvarleg taugaþroskaröskun og felst í skertum vitsmunabroska og skertri aðlögunarfærni (bls. 32).

Ef ætlunin er að lagafrumvarp þetta feli í sér viðurkenningu á fyrri tíma misgjörðum þá vona ég að þingmenn nái að fjalla um það af heiðarleika og réttisýni og komist að þeirri niðurstöðu að í því felist ekki sanngirni og þar af leiðandi hafni þeir því.

Virðingarfyllt,

Stefanía H. Skúladóttir